

UNITĂȚILE MILITARE CARE AU STAȚIONAT ÎN CASTRELE ROMANE DE LA BUMBEȘTI JIU

Vasile Marinoiu

Efectivele militare care au staționat în castrele de la Bumbești Jiu, județul Gorj, au fost stabilite pe baza materialului epigrafic, litic și tegular. Acesta este prezent doar în cele două castre permanente, cele din punctele „Vârtop” și „Gară”, el lipsind din castrul de marș de la Pleșa-Porcenii.

Marele număr de ștampile militare aplicate pe cărămizi și țigle, precum și inscripția descoperită la *porta praetoria* castrului de la Bumbești Jiu „Gară”, atestă prezența mai multor unități militare ce provin, atât din legiuni (*legio V Macedonica*, *legio IIII Flavia*, *legio VII Claudia*) (pl. I), cât și din trupe auxiliare regulate (*cohors IV Cypria c[ivium] R[omanorum]* și *cohors I Aurelia Brittonum milliaria Antoniniana*).

În privința garnizoanei castrului din punctul „Vârtop”, avem o singură ștampilă a legiunii a IIII-a Flavia, aplicată într-un cartuș *tabula ansata*, semnalată pe o cărămidă pătrată descoperită în anul 2000 în interiorul unei încăperi din termele de la sud de castrul cu val de pământ.¹

Cele mai multe informații asupra efectivelor militare, le deținem din inscripția și ștampilele descoperite în castrul din punctul „Gară”. În acestea sunt amintite toate unitățile auxiliare menționate mai sus, pe

care le prezentăm în ordinea numărului de descoperiri, al analizei materialului documentar și al ultimelor cercetări privind istoricul lor.

Cele mai numeroase ștampile aparțin cohorței a IV-a Cypria,² descoperite atât în castru, cât și în *vicus*-ul militar de la Bumbesti Jiu „Gară”. Aici s-au descoperit cinci tipuri de ștampile (pl.II), pe care le prezentăm mai jos:

1. În cartuș *tabula ansata* (lung. = 9,5 cm), litere capitale (î = 3 cm), imprimare pozitivă. Cărămizi dreptunghiulare (36 x 23,5 x 6 cm) care s-au descoperit în castru.
2. În cartuș dreptunghiular (lung. = 9,5 cm; lat. = 5 cm), litere capitale (î = 3 cm), imprimare pozitivă. Cărămizi dreptunghiulare (36 x 24 x 6,5 cm) care s-au descoperit în castru.
3. În cartuș dreptunghiular (lung. = 8,3 cm; lat. = 4 cm), litere capitale inversate (V are hasta din dreapta prelungită mai mult în jos, luând aspect de Y). Cărămizi de formă pătrată (18,3 x 18,3 x 7,5 cm) care au fost descoperite în therme.
4. În cartuș drept la un capăt și semicircular la celălalt. Litere mai puțin reușite, (lung. = 5,5 cm; lat. = 3,5 cm), imprimare pozitivă. Cărămizi dreptunghiulare (36 x 24 x 5 cm), care au fost descoperite în *fossa* de pe latura de sud și în interiorul castrului.
5. În cartuș dreptunghiular, semicircular la ambele capete (lung. = 5,3 cm; lat. = 3,5 cm): Aceleași litere redată ca la tipul 3, dar mai puțin înalte, imprimare inversă. Cărămizi dreptunghiulare (fragment 21 x 15 x 5 cm) care s-au descoperit în therme.

Data formării unității nu este precizată în izvoare, ea fiind menționată pentru prima dată în diploma militară datată între 103/107.³ A făcut parte din trupele Moesiei Superior și a luat parte la războiul cu dacii, rămânând la Bumbesti Jiu, în armata de ocupație (unde se construiește castrul în prima sa fază de pământ). Unitatea este amintită între trupele provinciei Dacia și în diplomele militare din 14 octombrie 109 și 17 februarie 110⁴- *III Cypria c(ivium) R(omanorum)*, ceea ce înseamnă că militarii acestei trupe primiseră cetățenia pentru vitejie și

bravură în cursul războiului cu dacii, atribuit ce apare și în diploma din 103/107.

Unitatea avea un efectiv de 500 de militari pedestrași (*quingenaria*) și a staționat la Bumbești Jiu încă din anul 106. Un detașament a fost dislocat la Polata (localitate la 25 km sud de Bumbești Jiu, unde s-au descoperit cărămizi și țigle cu ștampila acestei unități) și având un rol de supraveghere spre Pasul Vâlcăniș și a staționat, probabil, într-o mică fortificație (*spaecula*) de aici.

În a doua jumătate a secolului al II-lea d. Hr., cohorta este trimisă de împăratul Marcus Aurelius în nordul Mării Negre⁵ într-o misiune militară, pentru ca în diploma militară din anul 160 să o semnalăm în Moesia Superior⁶ în vechea sa garnizoană, de unde ea venise în Dacia.

Ce-a de-a doua unitate care a lăsat urme în castrul de la Bumbești Jiu „Gară” a fost cohorta I Aurelia Brittonum milliaria Antoniniana, ea luând locul celei de mai sus. Este cunoscută doar din inscripția de reconstrucție a castrului cu zid de piatră din anul 201, descoperită la *porta praetoria* de către Gr. Tocilescu la sfârșitul secolului al XIX-lea.

După mai bine de 40 de ani de când unitatea își avea garnizoana aici se simțea nevoia refaceții fortificației. De aceea în timpul împăraților Septimius Severus și Caracalla „...*muros cesp[iticios] castro[rum] coh[ortis] I «A»[u]reliae Brittonum (milliariae) Antoniniana(e) vetust(ate) dil(apsos) «lapide eos» restitue(r)unt per O«ct»avium Iulianum leg(atum)ipso[rum] pr(o) pr(aetore).*”⁷

Supranumele Antoniana este, se pare un adaos ulterior (regravare) din perioada refacerii zidurilor de la *principia* castrului spre sfârșitul domniei lui Caracalla (215/216) atestate de inscripția descoperită în această zonă, care amintește și de guvernatorul provinciei Dacia C. *Iulius Septimius Castinus*.⁸

Unitatea avea un efectiv de 1.000 de militari, probabil tot pedestrași, având garnizoana în castrul pe care l-a refăcut cu zid de piatră.

În castrul și în *vicus*-ul militar de la Bumbești Jiu “Gară” nu avem,

până în prezent, alte ștampile pe cărămizi sau țigle, deoarece din a doua jumătate a secolului al II-lea d. Hr., acest obicei de ștampilare a lor devine tot mai rar.

Cohorta I-a Aurelia Brittonum milliaria a staționat la Bumbesti Jiu „Gară”, probabil până la părăsirea provinciei Dacia (271/275).

Pe lângă cele două unități auxiliare menționate mai sus în castrul de la Bumbesti Jiu „Gară”, mai sunt semnalate, prin ștampile tegulare descoperite aici, detașamente din trei legiuni ce au staționat scurte perioade de timp, îndeplinind diverse acțiuni (militare și de construcții – drumuri, fortificații, terme etc.).

Astfel pe o cărămidă descoperită în castru este semnalată ștampila în cartuș *tabula ansata* a legiunii a V-a Macedonica: (*LEGIO*) *V M (ACEDONICA)*.⁹ Nu se poate data și nu cunoaștem sigur nici tipul (probabil tipul I – Troesmis 106-169), piesa fiind dispărută în prezent. Este posibil ca acest detașament să fi contribuit la construirea castrului în prima sa fază.

Un alt detașament, aparținând de data aceasta legiunii a VII-a Claudia, este semnalat recent printr-o ștampilă descoperită în anul 1969, pe o cărămidă pătrată, în termele castrului (inedită). Ștampila, într-un cartuș *tabula ansata*, este aplicată în diagonală pe cărămidă, litere corect marcate în scriere monumentală: *LEG(IO) VII CL(AUDIA)*. Ștampila face parte din tipul IV și se încadrează în tipologia ștampilelor timpurii ale legiunii¹⁰ (începutul secolului II), exemplare asemănătoare fiind descoperite la Drobeta, Gorne, Pojejena etc. Acest detașament a fost retras probabil încă din timpul împăratului Traian, în anul 116 care folosește legiunea pentru a înăbuși răscoala iudeilor din Cypru.¹¹

Tot în ruinele termelor (atât în punctul „Vârtop” – în anul 2000, cât și în cel de la „Gară”¹² – în 1969) au fost descoperite două cărămizi ștampilate în cartuș *tabula ansata* cu litere corect marcate în scriere monumentală: *LEG(IO) IIII F(LAVIA)*. Ștampilele se încadrează în tipul III și au fost utilizate în secolele II-III, ele fiind atestate și la Singidunum, Sirmium, Aquincum și Mursa.¹³

Acest detașament a fost retras de la Bumbești Jiu, probabil în anii 118-119, atunci când întreaga legiune a revenit în garnizoana Singidunum.¹⁴

Prezența detașamentelor acestor legiuni, pentru prima oară la Bumbești Jiu, aduce noi contribuții la cunoașterea activității lor în această zonă, stabilindu-se totodată și limita estică, până unde își fac prezența.

Așadar, efectivele militare erau constituite în prima jumătate a secolului al II-lea d.Hr., atât din vexilațiile celor trei legiuni, cât și din cei 500 de militari ai unității auxiliare amintite mai sus. Acest efectiv de cca. 800 militari ce a staționat în ambele castre de la Bumbești Jiu, s-a redus treptat prin plecarea, în diferite etape (116, 118/119 și 160) a acestor unități. Din a doua jumătate a secolului al II-lea numărul militarilor din garnizoana castrului de la Bumbești Jiu „Gară” (cel de la „Vârtop” fiind părăsit după această dată) este alcătuită din cei 1.000 de militari ai cohorții I Aurelia Brittonum.

În ceea ce privește castrul de pământ și vicus-ul militar de la Bumbești Jiu „Vârtop”, acestea își încetează activitatea în a doua jumătate a secolului al II-lea (conform ultimei monede descoperite în terme, un sesterț de la Marcus Aurelius pentru Commodus - 175/177).

Numărul relativ mare de militari staționați în fortificațiile de la Bumbești Jiu, demonstrează atenția acordată de administrația romană acestei zone, ce avea o importanță strategică deosebită, ea fiind un punct obligatoriu și permanent, de trecere prin Pasul Vâlcan în Dacia intracarpatică.

Din punct de vedere al dimensiunilor castrului de la Bumbești Jiu „Gară” în cele două faze de construcție, considerăm că, cel puțin în privința incintei, aceasta a fost aproape identică, ținând cont și de faptul că zidul de piatră al castrului a fost construit în exteriorul vechiului *vallum* de pământ, partea sa interioară jucând rolul de *agger* pentru zidul nou construit. El avea dimensiunile de cca. 168 x 125¹⁵ (peste 2,1 ha) și făcea parte din categoria castrelor de mărime mijlocie.

Complexul de fortificații romane de la Bumbești Jiu „Gară” avea

un rol important de apărare, supraveghere și control militar a intrării în Pasul Vâlcan, precum și a zonei submontane a Carpaților Meridionali. Aici era și un important punct de intersectare a căilor de comunicație, pentru drumurile strategice care veneau dinspre Drobeta sau Răcari spre Ulpia Traiana Sarmizegetusa, ori cel care pornea de aici spre est, de-a lungul zonei subcarpatice, spre Buridava făcând legătura cu drumul roman de pe Olt.

Note:

1. V. Marinoiu, D. Hortopan, *Cercetările arheologice de epocă romană din județul Gorj, în anul 2000*, în *Cronica cercetărilor arheologice pe anul 2000*, Suceava, 2001, p. 15.
2. IDR II, p. 97-98, nr. 179, a,b,c,d.
3. CIL XVI, 54, apud C.C. Petolescu, *Unitățile auxiliare din Dacia romană*, în *SCIVA*, 46, 1995, 3-4, p. 253.
4. CIL XVI, 57 (= DIR, I, 2).
5. ILS, 9161. Este amintit *L. Volusius, mil(es) coh(o)r(tis) Cypriae, (centuria) Ael(ii) Secundi*.
6. CIL XVI, 111.
7. CIL III, 14485 (= PLS 9179), IDR II, p. 95, nr. 174.
8. M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, București 1969, p. 88; IDR II, p. 96, nr. 175.
9. A. Bărcăcilă, *op. cit.*, în *BCMI*, 1927, p. 44; IDR II, p. 79, nr. 178; E. Doruțiu Boilă, *Despre cărămizile Legiunii V Macedonica și XI Claudia la Dunărea de Jos și litoralul nordic al Mării Negre*, în *SCIVA*, 41, 1990, 3-4, p. 251-255.
10. D. Benea, *Din istoria militară a Moesiei Superior și Daciei. Legiunea a VII-a Claudia și a III-a Flavia*, Cluj-Napoca, 1983, p. 38-39. ILS, 9491;
11. cf. D. Benea, *op.cit.*, p. 117.
12. E. Bujor, *Lucrările de restaurare și consolidare a castrului cu zid de piatră de la Bumbesti Jiu (jud. Gorj) a XV-a sesiune anuală de rapoarte*, Brașov, 1981, (1983), p.

350.

13. D. Protase, *Legiunea a IIII-a Flavia la nordul Dunării și apartenența Banatului și Olteniei de vest la provincia Dacia*, în ACTA MN, 4, 1967, p. 63; D. Benea, *op.cit.*, p. 162; V. Marinoiu, D. Hortopan, *op.cit.*, în *Cronica cercetărilor arheologice*, Suceava, 2001, p. 15.

14. D. Protase, *op.cit.*, în ACTA MN, 4, 1967; D. Benea, *op.cit.*, p. 158 (afirmă că legiunea a fost retrasă încă din 114).

15. *Istoria românilor*, București, 2001, p. 133.

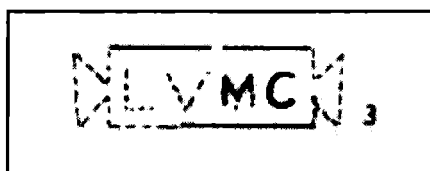
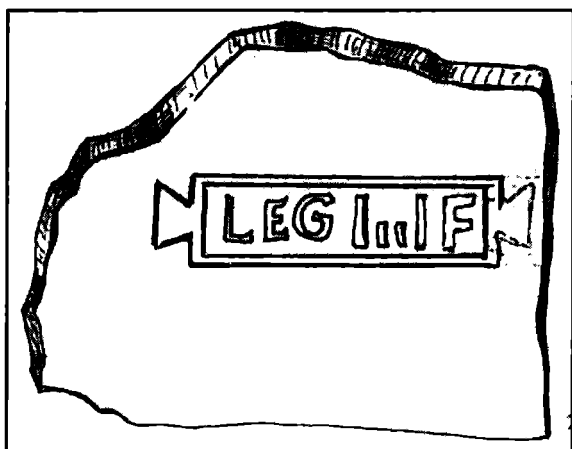
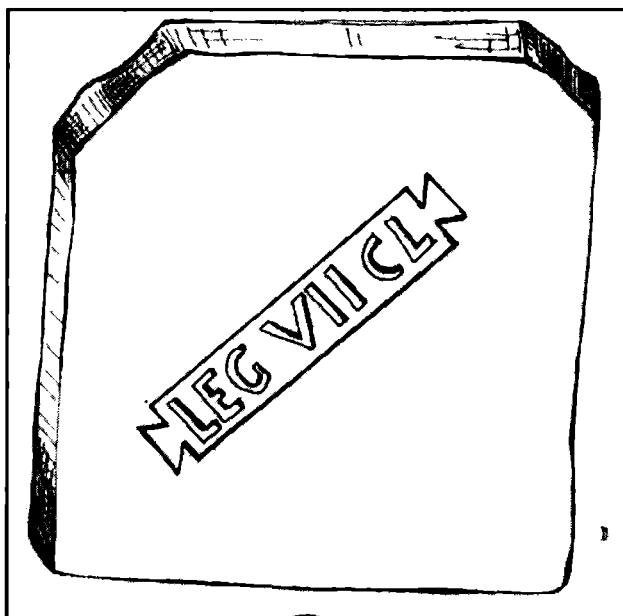
Summary

The army corps which stayed in the Roman camps from Bumbești Jiu

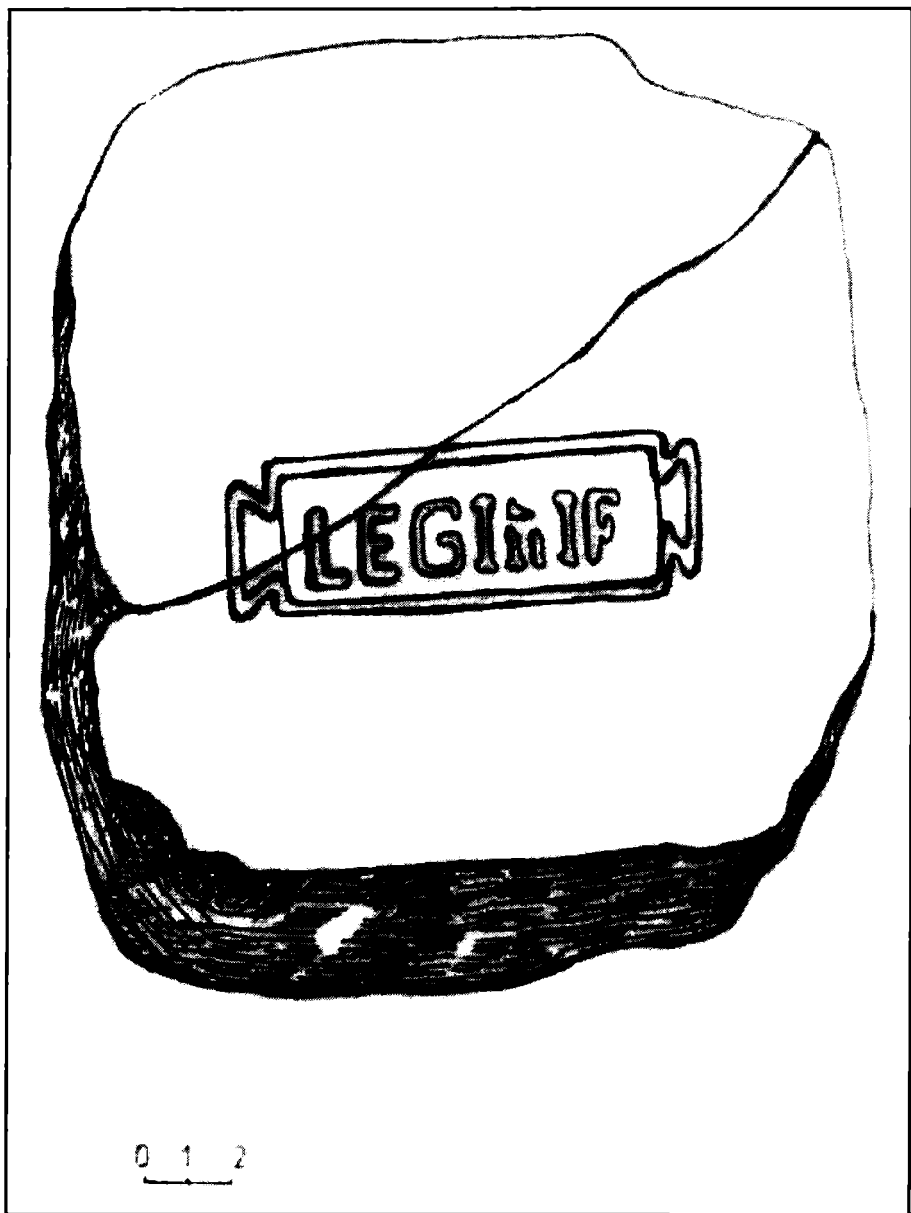
The epigraphic, lithic and tegular stuff discovered to Bumbești Jiu in the settlements „Vârtop” and „Gară” certified the presence of several military corps, belonging both to the regular corps, *legio V Macedonica, IIII Flavia, VII Claudia* and to the auxiliary regiments, *cohors IV Cypria C[ivium] R[omanorum]* and *cohors I Aurelia Brittonum milliaria*.

The most numerous stamps found at Bumbești Jiu in the *vicus* from its neighbourhood, belong to *cohors IV Cypria* the one which remained here since end of the second Dacian war until in the half of the second century.

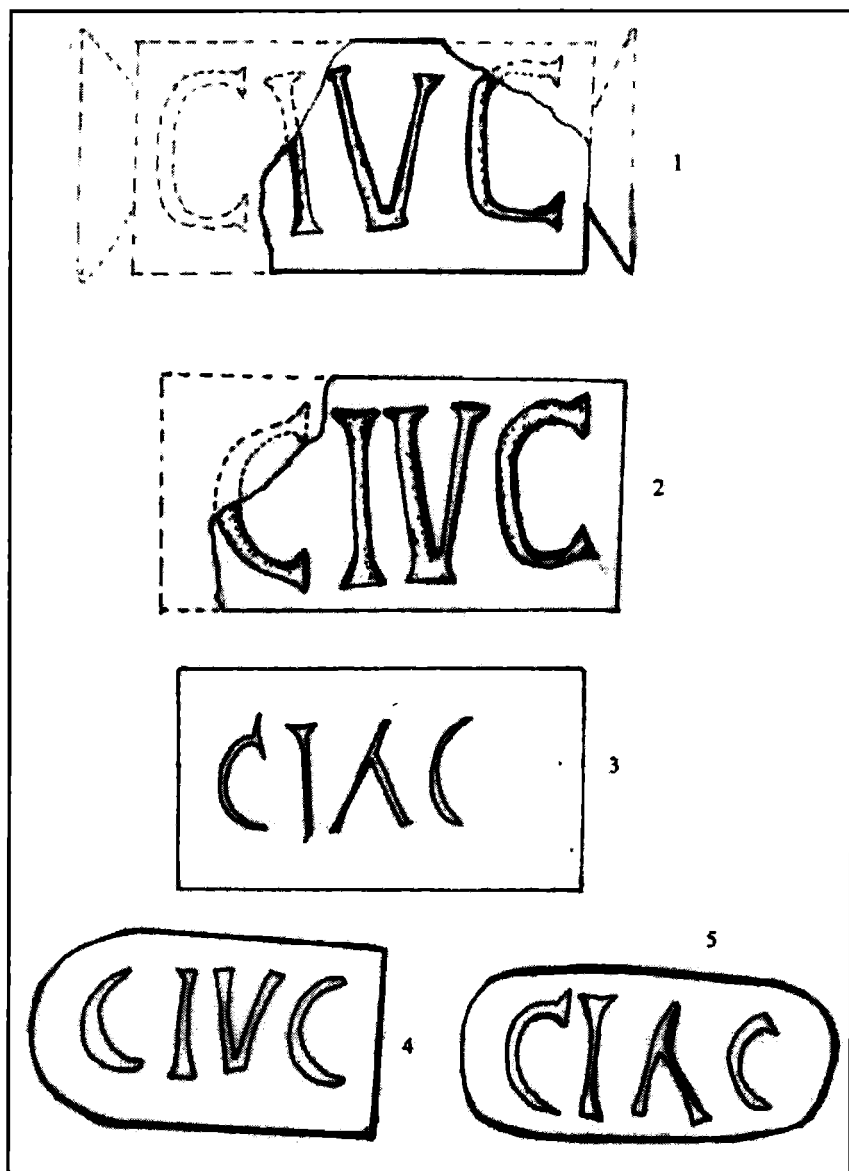
A relatively high number of soldiers garrisoned in the Roman camps from Bumbești Jiu proves the Roman's attention for this area. It had a strategical importance in that territory being an main road through Vâlcan pass towards intracarpethian Dacia.

Plasa I. Caramizi cu ștampila unor regiuni descoperite la Bumbesti Jiu "Gară" (1,2 - E. Bujor, 3 - după A. Bărcăcilă)

Plansa II. Cărămidă cu ștampila legiunii a IIII-a Flavia Felix descoperită în thermele *vicus*-ului militar de la Bumbești Jiu “Vârtop”

Plansa III. Tipuri de ștampile ale cohorței a IV-a Cypria (CIVC) - descoperite în castrul și vicus-ul militar de la Bumbești Jiu "Gară" (sc. 1/1).